

Неоніла Диб'як

ВОЛИНЬ ІСТОРИЧНА: ВИТОКИ

Видавництво
“Волинські обереги”

2016

УДК 94(477)
ББК 63.3(4Укр-4Вол)
Д 442

В авторській редакції

Диб'як Н. А.

Д 442 **Волинь історична: витоки** / Н. А. Диб'як. – Рівне : Волин. береги, 2016. – 52 с.

ISBN 978-966-416-442-6

Історія Великої Волині, до складу якої у свій час належали землі Волинської, Рівненської, Житомирської областей, Берестейщина, сповнена глибини і величі. Писемні джерела називають Волинь серед найдавніших держав. Назва регіону будить уяву дослідників, заохочує до наукового пошуку, який перед зацікавленим читачем розгортає ретроспективу, що в мороці минулого висвітлює самобутні картини життя, вірувань і звичаїв наших предків, їхній впевнений поступ на шляху україногенезу. У книзі автор аналізує напрацьовані краснзнавством версії походження етноніму «Волинь». В ньому чується відгомін давніх віків, перегук з цивілізаціями, які впливали на долі етносів, країн і континентів.

Запропонований матеріал буде корисний усім, хто цікавиться історією рідного краю.

УДК 94(477)

ББК 63.3(4Укр-4Вол)

Усі авторські права застережено.

Передрук тексту чи фрагментів без відома автора заборонено.

ISBN 978-966-416-442-6

© Диб'як Н. А., 2016

© Видавництво "Волинські береги", 2016

ЗМІСТ

Волинь історична: витоки.....	4
Використані джерела.....	50

Історія Волині бере початок у такому далекому минулому, що позначити його певними числовими фіхами не бачиться можливим. На увагу зацікавленого читача вона заслуговує не тільки заглибленістю у часових надрах, безперервністю у триванні, а й характерною повнотою суспільно-матеріальних, духовних, культурних, ментальних виявів, що творять, без перебільшення, епопею всеукраїнського, всеслов'янського значення. Назва краю, сповнена ретроспективної романтики і

загадковості, будить уяву дослідників, породжує чимало версій походження, які підкреслюють її кодову співмірність з архетипними процесами україногенезу. Кожна з етимологічних версій певною мірою відображає посутні особливості розвитку краю, а в своїй сукупності вони творять цікавий сюжетний малюнок.

Адже понад тисячоліття регіон з назвою Волинь (історична) об'єднував Рівненську, Волинську, частину Хмельницької, Тернопільської, Львівської, Житомирської

областей, окремі райони Білорусі та Польщі загальною площею близько 70 000 кв. км.

Традиційно літочислення розвитку регіону починають із 7–9 ст., називаючи корінними його населениками східнослов'янські племена: дулібів, бужан і волинян, що разом з тиверцями, уличами, білими хорватами входили до Антського союзу (IV–VII ст.).

Із середини X століття Волинська земля увійшла до складу Київської Русі. У 981 році великий князь київський Володимир Святославович приєднав до волинської території забузькі (забозькі) Червенські гради. У 988 році князь заснував тезойменне місто Володимир (Волинський), віддав Волинську землю в уділ своєму синові Всеволоду. Від часу адміністративної рефор-

ми Володимира Святославича у Володимирі сиділи сини київських князів.

Волинська земля продовжувала формуватися в другій половині 11 століття. Крім Червенських gradів до її складу влилася Белзька земля а згодом Берестейська волость. Відтак волинські князі поступово почали освоювати територію на схід від міст Острог та Вигошів.

На Любецькому з'їзді 1097 р. Волинську землю було закріплено за князем Давидом Ігоровичем, але Витечівський з'їзд 1100 року позбавив його Волині, і деякий час нею володіли різні правителі. В 1117 році Волинь перейшла до володінь Володимира Мономаха. За Ізяслава Мстиславовича до складу волинських земель входила Погорина з містами Шумськом, Тихомлем та

Гнійницею. За князювання Романа Мстиславовича в 1195 році до його уділу було приєднано Полонне і відтоді надовго східною межею Волині стала річка Случ.

На початку XII століття Волинська земля займала територію від Берестя на Західному Бугу до верхів'я річки Серету на півдні. Її порубіжжя становили міста Сутейськ і Червен, Дубровиця, Дорогобуж, Острог, Полонне.

Для протидії київським князям, які прагнули заволодіти Волинською землею, на східному порубіжжі інтенсивно будувалися міста і фортеці. У першій половині 12 століття значна частина волинських кордонів стабілізувалася. З кінця 1150-х років на території Волинської землі утворюється Волинське або Володимирське кня-

зівство. У 1170–1205 роках воно об'єднало навколо себе всі сусідні удільні князівства. У 1199 році, з приєднанням до нього Галицького князівства, утворилося Галицько-Волинське князівство.

Остаточно територія Волині складалася у першій половині 13 століття. Західний рубіж Волинської землі (з Польщею) пролягав у межиріччі Західного Бугу й Вепра, а на початку 13 століття впритул підступив до Вепра. На північному заході та півночі кордон Волинської землі з Великим князівством Литовським і ятвягами проходив Західним Бугом і його притоками, зокрема річкою Лесною. Більшість басейну річки Кросни належала до Волинської землі. Тут рубіжною була річка Нур.

У 2-й половині 14 століття польські феодали після запеклої боротьби проти Угорщини і Литви захопили західну частину Волині. Волинські князі Іван і Олександр Чарторийські організували змову руських патріотів і в 1440 р. вбили великого князя Сигізмунда. Одразу ж на білоруських та українських землях спалахнули повстання проти Литви. Вони набрали такого загрозливого характеру, що новообраний великий князь литовський Казимир IV (1440–1492) мусив визнати відновлення Київського й Волинського князівств. Київським князем став син усунутого Вітовтом Володимира Ольгердовича Оленько (Олександр, 1440–1455), волинським – Свидригайло (1440–1452). Десятирічна визвольна боротьба руських князів і бояр завершилася перемо-

гою. Руські землі в черговий раз відновили свою національну автономну державність. Відомо, зокрема, що в 1506 р. маршалком Волинської землі був Федор (Федько) Янушкевич, а з 1507 – Костянтин Острозький. Після Люблінської унії 1569 року шляхетська Польща захопила всю Волинь і створила тут Волинське воєводство.

Під час існування Української держави XVII століття урядом Гетьмана Богдана Хмельницького у липні 1648 року була утворена військово-земська одиниця – Волинський полк, яка охоплювала більшість території Волині. Запроваджене адміністративне структурування існувало з перервами до 1658 року.

Волинь на мапі 1700 року

Під час чергового переділу Польщі в 1793 році частина земель Волині відійшла до Російської імперії. Спочатку територія була названа Ізяславським намісництвом, з центром в Ізяславі, а в 1795 році було створене Волинське намісництво, що складалося з 15 округів, з центром у Новоград-Волинському. В 1797 році губернським містом призначили Житомир, а намісництво перейменували у Волинську губернію.

Волинська земля в складі УНР була утворена 2-4 березня 1918 р. законом про адміністративно-територіальний поділ України. Земським центром визначений Луцьк. До складу землі мали увійти Володимирський, Ковельський, Луцький повіти, північна частина Дубенського повіту Волинської губернії. Проте організація влади

Центральною Радою не була завершена. Новостворена адміністративна одиниця проіснувала майже 2 місяці до 29 квітня 1918 року – дня проголошення Української Держави на чолі з гетьманом Скоропадським. Нове українське керівництво мало свої плани на державний устрій країни.

У вересні 1920 року край потрапив під польську юрисдикцію, затверджену Ризьким договором 1921 року. Було створено Волинське воєводство з центром у Луцьку. Більшість східної Волині була від'єднана і стала частиною Житомирської області УРСР.

Розселення етносів
у Центральній Європі
станом на 1930 рік

Внаслідок пакту Молотова-Ріббентропа 18 вересня 1939 року на західні українські землі вступили частини Червоної армії. Західна українська територія була приєднана до великої радянської України. 4 грудня 1939 року було створено Волинську і Рівненську області у складі УРСР.

Під час німецької окупації 1941–1944 років тут існувала об'єднана адміністративна одиниця – генеральний комісаріат «Волинь-Поділля». Після звільнення України від німецько-фашистської окупації був відновлений довоєнний адміністративний устрій.

Радянський адміністративно-територіальний поділ також був збережений після проголошення Україною у 1991 році своєї незалежності. Землі історичної Волині стали складовою декількох сусідніх областей.

Назва «Волинь» як означення території вперше зафіксована у «Велесовій Книзі», IX-X ст., в іноземній хроніці Баварського аноніма («Баварський географ»), X ст., в літописі «Повість минулих літ», XII ст. Проте її походження, за твердженням ряду дослідників, сягає найдавнішого часу, і з цього приводу краєзнавча література пропонує низку версій. Кожна з них певною мірою аргументована і має право на розгляд.

Так, дехто з краєзнавців твердить, що назва регіону походить від поселення Велинь (Волинь), про яке згадують давні літописи. Воно розташовувалося більш як за 20 кілометрів на захід від нинішнього Володимира-Волинського, поблизу гирла річки Гучви, яка впадає в Західний Буг.

Проте досі не знайшлося переконливих відомостей про особливе значення цього поселення та його жителів для всього краю, про його значиму історичну роль у минулому. Аналогічні застереження викликають і версії, артикульовані лінгвістами, згідно з якими твірними словами могли бути: гідронім Велія (Вілія) – ліва притока Горині; литовське «uola» – «скеля»; слов'янський корінь «вол» у складі слів «воло», «волдир», дослівно – «горбкувата країна»; праслов'янський корінь «вол/вел/въл» – «мокрый, вологий», дослівно – «заболочений край».

Також бачиться непереконаливою думка польського історика Яна Длугоша про походження топоніма від назви однойменної фортеці, яка була розташована у

місці впадіння річки Гучви у Західний Буг, а точніше, у селі Грудек (теперішня назва Грудек-над-Бугом, біля міста Грубешува).

Деякі етимологи вважають, що назва споріднена з назвою чеського містечка Волиня (чеськ. *Volyně*), чи назви острова Волін (нім. *Wollin*) в Померанії (захоплене німцями у західних слов'ян). Названі версії хибують тим, що вказують на значно коротший вік етноніма від можливого, що суперечить багатьом переконливим історичним фактам, позбавляють історичної масштабності, чим надто звужують поле наукового пошуку.

Походження назви дехто пов'язує з означенням «вільні» – посилаючись на те, що наші пращури у першому тисячолітті не практикували рабовласництва на від-

міну від сусідніх держав Близького Сходу, Передньої Азії. Проте факти не дозволяють стверджувати це однозначно. Офіційно не окреслившись у суспільний прошарок, як це було у Греції, в Римській імперії, чимало рабів були власністю маєстатних людей на наших землях, работоргівля теж була явищем не рідкісним, особливо після переможних походів на володіння інших племен, на сусідні князівства. Траплялося, з бранного поля приводили полонених бранців більше, ніж потрібно для власного господарювання, жертвоприношень, тоді їх продавали работоргівцям, які вели нещасних на невольницькі ринки. Але, гадається, етнонім міг свідчити про інше. Давні волиняни назвою, похідною від лексеми «воля» могли декларувати своє міцне, не

залежне від сусідніх племен становище. Історія підтверджує життєвість цієї версії.

На думку академіка О. Шахматова, назва «Волинь» походить від німецького *walhōs*, готського *Walhs*, давньо-верхньо-німецького *walah*, *walh*, середньо-верхньо-німецького *walch* зі значенням «чужий, кельт, представник романських народів», середньо-нижньо-німецького *wale* «іноземець», які, в свою чергу, походять від кельтського етноніма *Volcae*, згаданого ще в творах Цезаря, і спорідненого з назвам Вельс, гели, Галлія. Версія цікава своєю інформаційною ємністю і певною науковою перспективою, а відтак вимагає дальшого поглибленого опрацювання. Однак не варто вважати безперечними твердження про те, що згадані населені

пункти дали початок назві нашого регіону, проте можна припустити, що вони служать маркерами для позначення ареалу племен, об'єднаних назвами спільного походження, певними традиціями та взаємовідносинами. Доісторичні кельтсько-волинські взаємовпливи не викликають заперечень, однак важко погодитися, що потужна праслов'янська спільнота могла зазнавати асиміляції з боку сусідів, навіть при тому, що кельти впродовж історії характеризувалися активністю, динамічністю та намаганнями підпорядковувати інші племена своїй волі. Щодо кельтської топоніміки, то вона поруч зі слов'янською могла мати давні спільні чинники, про які мова вестиметься дещо пізніше.

У Баварському анонімі автор говорить про високий рівень розвитку економіки краю в другій половині I тисячоліття і повідомляє, що волиняни мали 70 міст, більше ніж у будь-якій іншій тогочасній європейській країні, вони вміли господарювати, торгувати і будувати складні споруди різного призначення. Одним із таких міст, імовірно, було розкопане рівненськими археологами місто Суренж. Якщо іти за тлумаченнями «Велесової книги», то його назва сприймається як Сонячне Місто, якщо вести етимологічну лінію від санскриту, то співзвучне *су+радж'я* означає «добра праведна країна», інше слово *su+vrish* тлумачиться як поєднання префікса, що надає значенню слова найвищої якості, з іншою частиною слова, що означає «самець, бик,

тур» – явно перегукуючись із назвою краю. Вважається, що Суренж був великим мегаполісом, у якому в VII столітті проживало 120 (!) тисяч городян. Більше того, чимало краєзнавців стверджують, що Суренж впродовж 250-832 років був столицею української імперії Дулібії-Росі, за нашою версією Волинської держави, – саме тієї, про яку писали арабські історики Аль-Масуді, Аль-Бекрі, «Велесова книга» та Баварський анонім. Проте для переконливості цій мальовничій версії не вистачає багатьох науково окреслених рис і барв.

Територія, населена племенами, які ми відносимо до прото- праволинян, у різний час була різною за величиною. Артефакти культур, які у I тис. до н. е. представляли праволинську, праслов'янську спіль-

ноти, знаходили на території Прибалтики, теперішньої Польщі, Німеччини. Проте з часом носії цих культур зазнавали дисимілятивних впливів від західних та північних сусідів, що призвело до звуження кордонів регіону, цілісного економічними, культурними, релігійними взаємозв'язками між племенами. При цьому автохтонні назви поселень, місцин, річок тривалий час, а то й до сьогодні залишалися незмінними. Пізніше, в 5-6 століттях, під час переселенських рухів одне з найбільш чисельних племен – дуліби масово залишали свій край і мігрували на Захід. Так знову з'явилися наші земляки на території, що належить сучасним Чехії, Польщі. Згодом вони взяли активну участь у створенні Великої Хорватії. Тоді зафіксована нова поява в західній

Європі чималої кількості «волинських» топонімів. Якщо говорити про співзвучні кельтські – то, певна річ, їхня етимологія має свої джерела. Хоча вони можуть виявитися тематично спільними, наприклад, у площині релігійних вірувань і культів.

Принагідно варто згадати, що, на думку окремих істориків, на початку I тисячоліття ареал праслов'янських поселень сягав також Північного Кавказу. Знайдена в одному з тамтешніх урочищ статуя князя Буса – красномовне тому свідчення. Одяг князя характерний для степовиків. У правій руці він тримає ріг із сурією¹, озброє-

¹ Сурією називали язичницький ритуальний напій середньої міцності, що готувався з меду, трав, ягід, молока з додаванням деяких інших інгредієнтів, бродив під дією сонячних променів. Вважалося, що він додає сили і бадьорості і не

ний колчаном зі стрілами, луком і шаблею. На постаменті зображений сюжет з «Книги Коляди»², в якому ідеться про боротьбу Кришню³ з Чорнобогом. Написи зроблені рунічним письмом.

викликає похмілля. Наші пращури приписували йому чарівні властивості. Серед давніх рецептів слов'янської кулінарії можна знайти декілька рецептів цього напою.

² Давньослов'янське вчення про створення світу, участь у цьому дійстві добрих і злих богів, земних істот, різноманітних стихій. Його світоглядна система значною мірою ґрунтується на Ведах. Сучасна міфологія пропонує декілька варіантів «Книги Коляди». Сюжети давніх міфів лягли в основу багатьох народних казок.

³ Один із персонажів «Книги Коляди», син Вишнього, народжений подолати зло на землі і нести народам ведичні знання. Він поборов Чорного Змія, який відібрав у людей вогонь і заховав його у Чорних Горах. Життєдайний вогонь був повернений, і на радість небесним та земним жителям на землі знову стало світло і тепло.

Привертає до себе увагу хрест на комірі Буса – саме так носили релігійну ознаку ранні християни. Це ще раз доводить, що раннє християнство на початку минулого тисячоліття на півдні Європи толерантно уживалося з ведичними культурами, іншими язичницькими віруваннями. Князь Бус (Бож) заслуговує окремого дослідження як постать легендарна, обожнювана сучасниками. Хоча вважати земного володаря посланцем і сином богів небесних було світоглядною традицією багатьох стародавніх держав і племен. *Буг, бог, бузувіри, буза, бузина, буси, бусли* – це лише частина глосарію, пов'язаного з іменем богорівного володаря. Імовірно, племінні відгалуження волинян – бужани (середина I тисячоліття) теж були віруючими релі-

гії, в якій Бус визнавався верховним божеством. Проте наразі немає переконливих доказів, що Бус у свій час очолював волинську державу чи мав до неї безпосередню причетність, схоже, його володіння на півночі всього лише сусідили з волинськими землями.

Цікавим бачиться простеження походження топоніма від слов'янського аплетива «воль», Волинь – дослівно «Волова країна». Бик, віл – істота, яка мала особливе, глибоко шановане місце в багатьох релігіях і культурах як втілення родючих сил, багатства, міцності та краси, корисна тварина, яка широко використовувалася у виробничій сфері.

Так, наприклад, релігії давнього Шумеру (XI–V тис. р. до н. е.) був характерний

культ божественної корови, “небесним молоком” якої харчувалася країна, а бога нічного світла Сіна зображали в образі бика, що пасеться на зоряному пасовищі.

Священний бик Апіс (грец. *Apis*, єг. *hp*) (чорний з білою плямою на лобі) у стародавньому Єгипті, особливо в Мемфісі, (бл. 3600 до н. е.) вважався втіленням богів Осіріса і Птаха, чимало єгиптян поклонялися Богу родючості з подобою бика. Биків, волів, телят, переважно білих і чорних, приносили в жертву богам різних релігій. Іспанська корида, власне, теж сягає коренями до історичних ритуалів жертвоприношення.

Здавна відоме шанобливе ставлення індусів до корів, продиктоване їхніми релігіями. Ототожнювався з биком брахманський бог Шива.

Мінотавр – бикоголове чудовисько – один з головних персонажів легенд про Мінойську цивілізацію (3000-1000 роки до н. е.). На знайдених під час розкопок мінойських фресках багато зображень биків, кориди. Кров бика приносили в жертву богині Матері Землі.

Відповідно до античного міфу, Зевс перетворювався на білого бика, аби викрасти і відвезти на Крит Європу.

У гуцульській міфології до сьогодні зберігся сонячний бог Віл. Його дружина Корова, Телиця, Боговиця, – «бгала калач своєму небесному повелителю» на ознаку пристрасного, самозреченого кохання.

Нерідко богів різних релігій і культів зображували з головами биків, з коров'ячими рогами, або навпаки – з людською головою і тулубом тварини.

За дохристиянськими релігійними міфами, бик-тур уособлював справедливий, упорядкований лад, він – опора і захисник світоладу, запорука непохитності космічних процесів, моральних, етичних і релігійних норм та устоїв. Мостова опора в українській мові – бик, що сходиться до давніх уявлень про бика – опору світу.

Можливо, саме завдяки такій філософській інтерпретації, широкому використанню нашими пращурами биків, волів не тільки в повсякденній праці, а й у духовних практиках, край отримав відповідну назву. На користь цієї версії можна віднести надзвичайно велику кількість етнімів, прізвищ, топонімів і гідронімів із семантично-етимологічними основами, часто індійського, іранського походження, що означають «бик», «віл», «тур».

На базі лінгвістичних пошуків можна будувати чимало версій, і, певна річ, сприймається чи не найбільш вірогідною думка про те, що назва краю походить від слів «волхви», «волхвинь». З часом у лексемі відбулося спрощення звуків, трансформували топонім до сучасного звучання.

Волхви (волохи, болохи) – жерці язичницьких культів та вірувань у прото-, праслов'янських, слов'янських племенах. Залишається гадати, чи волхвами називали адептів одного, визнаного всіма верховного бога, за логікою – Велеса (Волоса), чи всіх служителів язичницьких культів на праслов'янських землях? Але, як би не було, історія, прадавні міфи, фольклор переважно згадують саме їх в узагальненому значенні, залишаючи враження про волх-

вів як про інтелектуальну еліту тогочасного суспільства, першофілософів, духовних провідників наших предків. Вони володіли унікальними знаннями і вміннями, біоенергетичними здібностями, духовними методиками керування власним тілом, енергіями та матеріальними субстанціями. Чимало волхвів знали мови близьких і далеких сусідів. Трансцендентальні знання, окультизм, езотерика – характерні особливості волхвівства, які не тільки під час обрядів у святилищах, а й у повсякденному житті здатні були дивувати люд незвичними чудесами та ефектами. Волхвівська мудрість досягалася нелегкою багаторічною працею жерців. При духовних комплексах досвідчені наставники навчали відібраних з дитячих років юнаків та ді-

вчат нелегкої волхвівської науки, яка, крім навчання, вимагала постійних тренувань тіла, психіки, свідомості. До волхвівського стану потрапляли не тільки діти жерців, а й представники знатних родів.

Дехто з дослідників вважає, що не кожен жрець міг називатися волхвом, а лише знавець глибинної філософії, особливої мудрості і магії.

За свідченням писемних джерел, язичницькі жерці мали свою спеціалізацію, серед них були кудесники-маги, відуни-знавці усеземних та Космічних Законів, минулого, майбутнього, людських доль, знахарі-лікарі, парапсихологи, спеціалісти з обрядовості, з охорони священних лісів, гаїв, рік, у справах жертвоприношень, спілкування з ідолами-кумирами, догляду

за храмами, астрологи-звіздарі, знавці погоди, бояни – митці, що володіли ораторським мистецтвом (баяли), вміли грати на різних інструментах (колотушках, гудках, дудках, сопілках, гусях, волинках), співати, художньо мовити, «розтікаться мислею по древу» – тобто писати. Записи велися рунічним письмом на дерев'яних табличках, на шматках берестяної кори. Такі записи називали волховниками. Вважається, що для професійного спілкування жерці використовували свою аргомову на кшталт лірницької либійської. Це могла бути й старошумерська (мертва) мова, якою послуговувалося чимало язичницьких релігій. Такою ж мовою писалися і секретні трактати для службового користування, хоча основна маса спеціаль-

них відомостей передавалася усно. У час, коли християнство оголосило язичництву нещадну війну, жерці вважали необхідним знищувати разом з обрядовими речами свої «книгосховища», аби унікальні знання не стали здобутком невтаємничених, адже їх невміле використання могло б призвести до порушення космічної, світової гармонії і внаслідок цього до багатьох лих.

Спеціалісти все частіше схиляються до думки, що письмо у праслов'янському світі було здавна, і «Велесова книга» (IX–X ст.) – лише одна з найпізніших слов'янських рунічних пам'яток. Гадаємо, що подібні раритети могли зберігатися у зниклій бібліотеці Ярослава Мудрого. Таять у собі чимало таємниць напрацювання есесівського дослідницького інституту

Аненербе⁴ та зібрані ними артефакти. Продовжують вселяти певні сподівання приватні колекції та архіви.

Найважливіший сенс стародавньої віри – не особисте спасіння на основі духовної моральності, як у переважної частини

⁴ Повна назва – “Німецьке товариство з вивчення давньої германської історії та спадку предків” – організація, створена для вивчення традицій, історії та спадку германської раси. Заснована 1 липня 1935 року Генріхом Гімmlером, Германом Віртом та Вальтером Дарре. З січня 1939 року входила до складу СС. Більша частина досліджень Аненербе пов’язана з окультизмом. Товариство було поділено на 50 відділів, що займалися вивченням кельтів, скандинавської міфології, рунічного символізму та багатьма іншими питаннями європейської науки, культури, езотерики. Після війни значна частина архівів “Аненербе” була перевезена до США та до Радянського Союзу у розпорядження працівників спецслужб. Досі широкий загал не був ознайомлений зі змістом проаналізованих документів.

сучасних світових релігій, – а збереження роду (миру – об’єднання родів), племені, примноження його надбань, забезпечення родючості землі, плодovitості худоби, охорона способу життя і цінностей роду на основі духовного узгодження діяльності людини із законами всесвітнього, земного ладу. Це зумовлювало обрядово-календарний кодекс вірувань, стиль життя, світогляд і спосіб відтворення родових стосунків, культури, знань, звичаїв і традицій. Проте язичницька віра прото- праслов’ян не була монолітною за своїм характером і канонами, окремі племена і навіть роди мали свої релігійні особливості, свої пантеони богів і духів; монотеїзм, політеїзм, генотеїзм, супримотеїзм різною мірою характеризували релігійне середовище

праслов'ян. Воно толерантно приймало до себе культу, окремі елементи інших світових релігій: семітської, грецької, римської, скіфської, брахманської, кельтських та ін. З часом, ближче до християнського періоду, в цілому сформувався єдиний для більшості слов'ян чималий пантеон богів та духів різного рангу, але ставлення населення до різних божественних осіб завжди було неоднозначним за уподобаннями. І тому духовні комплекси-городища будувалися не тільки в честь одного з богів, зазвичай, верховного, – кого шанували найбільше, а й інших авторитетних небожителів, а також в честь групи богів і духів, навіть тих, кого ми в наш час за своїм світоглядом відносимо до злих.

Найчастіше храми розташовувалися в лісах, гаях на пагорбах, а покровителям води – біля річок та озер. Перші святилища – місця, обгороджені кілками, чотири стовпи, накриті покрівлею і з усіх боків оточені завісами. Потім стали будувати просторіші храми з дерева. Зовнішні стіни прикрашалися різними різьбленими зображеннями божеств, жанровими сценами обрядів, календарного життя людей. Всередині оббивалися килимами та шкурами, обставлялися рогами різних тварин, покритих різьбою. Вони служили не тільки прикрасами, а й певними символами та обрядовим приладдям. Найперше, ріг вважався символом родючості й достатку. Нерідко для облаштування капищ та святилищ використовували печери, гроти, інші природні утворення.

Пізніші храми, періоду розквіту волхвівства, були багаті начинням, виробами із золота, срібла, із змішаного металу. Статуї богів зазвичай виготовлялися з дерева. Вибирали завжди найміцнішу деревину, тому чимало зображень на знайдених артефактах збереглося до нашого часу. Інші були зроблені з металу: срібла, золота, або з дерева і металу. На всіх зображеннях карбувалося ім'я божества. Під час розкопок давніх святилищ, трапляється, знаходять не тільки коштовний посуд, інші обрядово-службові речі, а й різного розміру дзвони, отже можна припустити, що вони теж використовувалися під час служб у язичницьких храмах.

У той час духовні центри набули особливої ваги в суспільстві, нагромадили

чимало багатства. Храми-городища вражали своїм виглядом, розмірами, наземною архітектурою, підземними спорудами і ходами, коморами і чималими жертівниками, з токами для ритуальних страт, поєдинків, з приміщеннями для приготування ритуальних страв, обсерваторіями, помешканнями для жерців, воїнів, хлівами і кошарами для тварин, призначених для пожертв тощо.

Поклоніння язичницьким богам часто виражалось у жертвуванні їм не тільки квітів, плодів, тварин, а й нерідко людей, зокрема полонених іноплеменників, немічних старих чи в особливих випадках – дітей. Смерть сприймалася нашими далекими предками без смутку, як перехід у паралельну реальність – по калиновому

мосту через річку Смородину із Яви в Наву та в Праву. По той бік Смородини люди-ну-жертву, як і загиблих воїнів, бог найчастіше приймав з особливою турботою, даруючи їй свої привілеї. Вважалося, що предки, які залишили Яву, можуть істотно впливати на перебіг подій у реальному житті, на долі своїх потомків, оберігати їх від прикрих випадків. Тому померлих прийнято було згадувати лише добрими словами, задобрювати поминальними «дарами», на їхню честь у священних гаях та дібровах встановлювати чурі – дерев'яні боввани, витесані з міцного дерева, для чого потрібно було «врізати дуба».

Перш, ніж умертвити, жертву уквітчали квітами, скроплювали водою, пахучими олівами, обкурювали ароматними

травами і смолами, обсипали житнім зерном та борошном. Визначені жерці під час здійснення ритуалу, бувало, теж демонстративно травмували своє тіло порізами на руках, на грудях, шмагали себе батогами (бичували).

Скромніші жертви богам приносилися не тільки в святилищах духовних центрів, а й у спеціальних місцях – капищах, де стояли вирізьблені з дерева або каменю статуї богів – кумири, ідоли. Пізніше язичництво поступово відмовлялося від масових людських жертвопринесень. Боги почали вдовольнятися лише тваринами, птахами, квітами та плодами, але в окремих надзвичайних випадках, перед вирішальними подіями, аби привернути до себе втрачену приязнь вишніх, жертвували їм також когось із людей.

Недремний сторож священної діброви

У храмах перед кумиром головного бога жерці підтримували «вічний» вогонь, племін якого щоразу брався для розпалювання вогнищ під час жертвопринесень, для куріння пахощів під час обрядових заходів, для спалювання покійників. За погаслі багаття, поламані дерева у священних гаях жерці каралися смертю – такі випадки вважалися язичниками зловісними знаками небезпеки через гнів небожителів. Під час відзначення окремих релігійних свят (напр. Живий Четвер – Страсний Четвер у християн) племінці храмового вогню розносилися до капищ і людських помешкань. Від них запалювалися також ритуальні вогнища у священних гаях, біля рік. Поєднання двох протилежних за суттю цілющих стихій – вогню і води мало

для наших пращурів значення, сповнене глибокої містики, і використовувалося в багатьох ритуалах і магічних діях. Чимало дослідників язичницької спадщини вважають, що синій і жовтий кольори українського стяга якраз і символізують згадані стихії, магічне, гармонійне поєднання яких забезпечує лад, повноту і розвиток життя на землі, рівновагу в Космосі.

Релігійні свята, тризни у давніх слов'ян часто супроводжувались різними «ігрищами» – іграми, хороводами, танцями під пісні і музику іноді з рядженими, військово-спортивними змаганнями. Ігрища були невід'ємною частиною язичницьких містерій. Їх починали, як правило, після жертвоприношень. Також важливим елементом богослужінь були трапези –

ритуальне спільне прийняття їжі учасниками обрядових дійств. Нерідко вживалися хмільні напої: сурія, буза, медовуха та ін. Якщо говорити про ведичні впливи на слов'янське язичництво, то можна припустити використання у священних напоях екстатичних та галюциногенних рослин, грибів, якими в багатьох культурах прийнято було частувати людей обраних для жертвоприношень.

Обрядами багатьох свят передбачалися оргії з вільними статевими стосунками – вони символізували відродження, оновлення, торжество і безперервність життя, сподівання чисельного зростання роду-племені, багатого врожаю, міцності і достатку для кожного. На честь деяких богів практикувалася храмова проституція,

яка вважалася священнодієм, і плата за неї поповнювала комори храму. Така служба богові була почесною для юнаків і дівчат – їх обирали не тільки за вродою, а й за багатьма іншими чеснотами. Символи статевих органів біля храмів, у капищах не викликали осуду чи сорому.

В той же час окремі культу вимагали від своїх вірян суворості у поведінці, а від жерців і жриць лише цноти, за її втрату духовні особи могли каратися смертю. Саме такими вимогами до храмових служительок запам'яталася, наприклад, богиня Веста – берегиня Вічної Мудрості Богів, втілення сил весни і оновлення, вісниця добрих вістей для роду і племені. Веста прийшла до слов'ян із римського пантеону, як гадається, в період великого пересе-

лення народів (середина I ст.) і залишила нам, теперішнім, у спадок назву дівочого статусу – *невеста* та ще декілька широко вживаних слів. В інших язичницьких культурах того періоду обрядовість теж знавала змін, ставала суворішою, відмовляючись від багатьох колоритних і самобутніх дійств. Християнством, що згодом прийшло на зміну язичництву, суворо засуджувалося використання магії, проституції і людських жертвоприношень, які язгвізм припинив ще за часів Авраама. Але чимало язичницьких обрядів та ритуалів, персон під іншими назвами, іменами увійшли до християнської обрядової системи характерними діями, яскравими символами і персонажами.

Вірування язичників-слов'ян, значною мірою пантеїстичні, панпсихічні, дозволяли реалізувати релігійні почуття не тільки у храмах і капищах, а й деінде, тому що божественне завжди було там, де віряни перебували, навколо і в середині них. Значна частина обрядових повноважень покладалася на князя та батька у родині. Згадані філософські особливості з часом стали причиною з багатьох, що призвели до занепаду язичницьких духовних центрів, волхвівства в цілому, дозволили утвердитися християнству, яке змогло глибше, більш адекватно відгукнутися на цивілізаційні виклики мінливого суспільного прогресу. Спадкоємцями епохи волхвів залишилися знахарі, чаклуни, ворожити, інші люди з екстрасенсорними здіб-

ностями, які, проте, не могли підтримувати та передавати наступним поколінням системних і потужних волхвівських традицій і досвіду. З винищенням волхвів були втрачені унікальні наукові знання зі світової історії, культури, космології, міфології, філософії, народної медицини, екології, технологій ряду ремесел тощо. Суспільні виклики ставили на порядок денний інші питання, цінності та орієнтири. На думку деяких дослідників, саме 988 рік (час офіційного хрещення Русі) став початком екологічної та демографічної кризи в Україні. (За Л. Силенком та П. Трощиним). Проте, у ракурсі загальних закономірностей суспільного розвитку дане твердження бачиться надміру ретроградним.

До найдавніших красномовних згадок про волхвів належить яскрава з «Нового Заповіту» – подолавши немало відстань, до Віфлієму прибули волхви – троє царів-мудреців з почетом принесли дари Матері новонародженого Ісуса. Отже, втілення Всевишнього у святому немовляті було спрогнозоване волхвами заздалегідь. Щоб не давати інформації про новонародженого жорстокому іудейському царю Іроду, який запідозрив у ньому конкурента на престол, волхви поверталися додому іншою дорогою. Чи гадали вони тоді, що мине неповна тисяча років, і представники нової церкви об'єднаються у релігійну організацію, яка, смиренно зазнавши численних переслідувань і вбивчих репресій на початку своєї діяльності, з часом сама

перетвориться у силу, здатну на криваву агресію стосовно іновірців. Духовні центри, капища будуть погромлені, непокірні язичники – вбиті. Але причини лежали не тільки у змінах світоглядних, а головню у сфері світській, політичній: світсько-адміністративна влада все більше зміцнювалася і ставала автократичною, незалежною від впливу жерців. Духовні лідери, намагаючись зберегти свою владу і вплив на суспільство, нерідко протестували проти такого стану справ, відстоювали право вирішувати злободенні питання громади на віче, засуджували вчинки владоімущих, які матеріальні блага почали ставити на перше місце. Волхви, траплялося, піднімали повстання (Суздальське – 1024 р., Київське – 1068–69 рр. та ін.). Один з найбільш

відомих жерців-повстанців – новгородський Соловей-розбійник⁵, переможений Іллею Муромцем за завданням київського князя Володимира. Князі з боярами все більше схилилися до зрозумілішого й актуальнішого, до того ж зручнішого їм християнства.

Перше тисячоліття нашої ери, зокрема II половина – період поступового руйнування язичництва і волхвіства. Однією з причин занепаду традиційних вірувань,

⁵ Очільник повстання новгородців у 1071 році проти запровадження християнської релігії. Місцевий князь Гліб Святославович не зміг упокорити повстанців, керованих волхвами, які користувалися підтримкою населення. Київський князь Володимир послав йому на допомогу Іллю Муромця з чималим загоном дружинників. Князівські війська придушили повстання, вбили його ватажків. Ця подія широко відображена в народних билинах і казках.

ослаблення Волинського державного утворення стали вторгнення у III–IV ст. ворожих до праслов'ян готів, які у своїх віруваннях не визнавали автохтонних богів на захоплених землях, не шанували їхніх святилиць і храмів, оскільки обрядовість готів зводилася зазвичай до шаманства. Півдня волинської території сягнули кочові гунни, релігія і звичаєвість яких значною мірою відрізнялися від праслов'янських. Незабаром відбувся напад обрив (аварів) на дулібів, які були одним із найбільших племен, що належали до державного утворення. У VI ст. дуліби зазнали поразки у боротьбі з навалою загарбників і масово відійшли на захід. “Велесова книга” розповідає про жорстокість завойовників, які безжально знищували, забирали у рабство

місцевих чоловіків, знущалися над дулібськими жінками і дітьми. Далеко не всі духовні центри змогли тоді зберегти себе та організувати захист своїх вірян. І хоча влада тиранів була нетривалою, невдовзі обри зникли, розчинившись між іншими племенами і праетносами, однак свою могутність дуліби, як і саме Волинське державне утворення, відновити не змогли. Волхвівство теж зазнало непоправних втрат.

Ряд релігієзнавців називають язичницьких духовних осіб волхвами-брахманами, відстоюючи ведичну першооснову язичницьких вірувань і величезний арійський вплив на формування слов'янства, а відтак українства. Логічно-лінгвістичний аналіз переконливо доводить, що вплив

арійства в індо-ведичному, індо-іранському, трипільському, скіфському, чи іншому варіанті безперечний, однак питання про злиття слов'янсько-язичницької традиції з колоритною брахманською залишається відкритим. Не знаходить остаточного підтвердження і суто ведичне походження язичницького пантеону та обрядовості праслов'ян. При певній спільності філософсько-світоглядних позицій, імен богів і духів, слов'янська система вірувань, персоніфікацій, календарно-обрядових особливостей надто відрізняються від колоритної ведичної.

Бра́гмани (або бра́міни (від санскритського слова *Brāhmaṇa*; деванагарі) – вища з чотирьох головних індуїстських варн, варна жерців. Вони дотримуються бага-

тьох суспільних заборон і, будучи від народження ритуально чистішими за воїнські, торгові чи селянські класи, лише брахмани здатні виконувати найважливіші духовні завдання, вивчати і декламувати святи писання. Оскільки в Індії духовне і світське знання в минулому були фактично нероздільними, брахмани теж часто посідали значну інтелектуальну та політичну владу⁶.

Вік «Рігведи», за твердженнями ряду дослідників, обчислюється тривалістю у 5-7 тис. років. Час проникнення ведичних елементів у філософію праслов'ян нара-

⁶ Слово "брахман" у перекладі з санскриту означає "духовне начало", що символізує вищу безособову істоту, якій чужі і нецікаві мирські справи. Українське слово рахманний якраз і є похідним від твірного брахман.

зі визначити важко. Появу брахманської релігії у Пенджабі, за твердженням багатьох релігієзнавців, датують орієнтовно залізною добою, 12-им, 8-им, 7-им і подекуди 6-им століттям до початку нового літочислення. Зараз важко визначити час її поширення на волинських землях, але, на наш погляд, воно було доволі істотним, можливо навіть радикальним своїми впливами. Схоже, брахманські релігійні общини тривалий час існували на нашій території, а відтак, будучи віддаленими від слов'янської ментальності, теж зазнали занепаду, дисимілювалися місцевими культами. З цього приводу у вчених є різні думки, проте, аналізуючи значимий дотепер спадок аріїв, ловиш себе на думці, що, справді, залишити його були спроможні

лише потужні праєтноси та теологічні системи, які століттями-тисячоліттями вкорінювалися у цю благословенну землю. А ведичний вплив на формування прото-прапостслов'янської духовно-філософської парадигми красномовно ілюструє лінгвістично-семантичне дослідження лексичного ряду: *веда* – *відун* – *видіти* (діал.) – *видно* – *відати* – *відомості* і т.д.

Санскритське слово *véda* означає «знання», «мудрість» і походить від кореня *vid-*, «знати», спорідненого з праїндоевропейським коренем *ǵeid-*, що означає «відати», «бачити», «знати».

Щодо згаданого епізоду із «Нового Заповіту», то він красномовно свідчить про могутність тогочасного волхвівського правління, високий статус візитерів – ца-

рів, вказує на наявність у їхньому володінні царств – держав, державного об'єднання чи племінного союзу. З цього приводу не доводиться дивуватися – наукові джерела переконливо доводять: за 10–6 тис. років до нашої ери у світі вже існували малі і великі держави, які об'єднували громадян за антропологічно-територіальними, економічними зв'язками, мовою, духовними традиціями. Нерідко керували ними саме духовні лідери, або люди, які мали ґрунтовну духовну підготовку і певний статус у релігійній сфері. І навіть у випадках, коли володар країни був світською людиною, представники релігій мали величезний вплив на стан справ у державі: з ними погоджували призначення на відповідальні посади, важливі рішення і моменти державної політики.

Аналіз писемних згадок свідчить, що на порубіжні 1 тис. до н.е. – початку 1 тис. на наших землях існувала велика, міцна держава, теж очолювана духовними лідерами, адже саме спільна духовність, основні релігійні традиції найперше могли тримати в союзі різномовні племена з різним культурним, економічним розвитком. Хоча найбільш імовірно, що об'єднавчою силою було одне потужне плем'я, яке давало лад на великій території, але основним інструментом був усе ж таки духовно-релігійний вплив. І, логічно, поруч із духівниками на сторожі єдності стояло військо, до якого в разі небезпеки скликалися всі боєздатні чоловіки. Вожді, князі, бояри утримували на службі більші чи менші бойові дружини. Певна річ, чимало язичницьких

духовних центрів теж мали загони воїнів з особливою підготовкою. Вважається, що саме у волхвівських храмах було започатковане характерництво. У деяких слов'янських мовах війна називалась словом «валка». Отже «валити» – воювати, а «валінана», саме так називали давніх волинян арабські літописці, може означати «воїни, бійці». Коли вести етимологічну лінію від санскриту, то *bala (vala)* означає «сильна, дужа, могутня».

Стосунки племен, які населяли наш край у I тисячолітті до н.е., нагадували чималий казан, в якому нуртувала різнокомпонентна субстанція, що стала живильним середовищем для формування слов'янської культури, яка об'єднала спільним духовно-світоглядним силовим

полем чимало етносів. Дехто з дослідників вважає, що вже в ту давню пору появився топонім Україна від похідного *украи, укра-ни* – саме так називали племена, якими, на думку окремих дослідників, верховним богом визнавався Край.

Важко говорити однозначно про те, коли саме відбулося акумулювання духовно-об'єднавчої енергії, як довго тривала консолідація різнорідних племен, скільки часу тривав період піднесення і розквіту волинського державного об'єднання. З певністю можна стверджувати, що цей процес відбувався саме в доісторичний період, і вже у I тисячолітті до н.е. міжплемінне (державне) утворення могло мати назву Волхвинь (Болхвинь). Чимало наукових та аматорських версій по-різному трактують

роль племен, що населяли праслов'янський простір у творенні такого об'єднання, засади, на яких воно ґрунтувалося. Але якщо ми констатуємо, спираючись на ряд писемних джерел, що порубіжжя ер було піком розквіту волхвівської Волині, то йому мав передувати тривалий час для об'єднання племен, розвитку та становлення державної структури під єдиною назвою.

Арабський мандрівник і учений першої половини 10 століття Аль-Масуді у своїй праці, перераховуючи племена, які, на його думку, населяли простори Русії (України), писав: «...створять вони численні народи. Є між ними один, при якому здавна, від самого початку, була влада. Його король називався Маджак. Народ цей називається Valinana, і тому народові звикли під-

коряться усі слов'янські племена, бо при ньому була влада й інші їхні королі їй підлягали... Цей народ є серед слов'янських племен найчистішої крові, його шанували серед інших народів». Арабський варіант назви племені за звучанням міг дещо відрізнятися від автохтонного відповідника, але немає сумніву, що він вказує саме на Волинь. Щодо імені короля, то знавці ономастики звертають увагу на його скіфське походження. Певна річ, волинські племена могли мати чимало спільних історичних епізодів з легендарним народом, зокрема зі скіфами-землеробами, які в доісторичний період успішно освоювали східноєвропейський лісостеп до Карпат.

Інший арабський письменник Аль-Бекрі писав: «У них є численні племена. У

минулі часи збирав їх разом один король, що мав титул Мага. Був він з одного їхнього племені, званого Валінана (Волиняни), а те плем'я є у великій пошані серед них».

Отже царством Волхвинь правив маг, залишається лише звертатися до уяви та згадувати давні народні казки, щоб хоча у віддалених контурах і візіях побачити уклад тогочасного суспільства з його буденними і святковими дивами-чудесами, незвичайними подіями та фантастичними містеріями.

Волиняни, як могутній союз племен, згадуються у «Велесовій книзі». Зокрема на дощечці 24-Б читаємо: «...се Волинь іде опредех і биє врзе яко хоробра есе і та Волинь є первище родом» (це Волинь іде попереду і б'є ворогів, тому що хоробра є, і та

Волинь є перша родом). Як бачимо, невідомий автор «Велесової книги» вважає волинян найдавнішим українським племенем. «Волинь є первище родом», – говорить він, виділяючи волинян з-поміж інших. Інші писемні пам'ятки сильними племенами та племінними утвореннями на території, що належить сучасній Україні, вважають кіммерійців-скіфів-сарматів, склавинів, антів, полян, древлян, дулібів, бужан, Куявію, Артанію, отож волиняни могли бути тією силою, яка тривалий час об'єднувала під своїм началом значну частину цих та інших племен у державному утворенні.

Із занепадом язичництва слабшав вплив волинян на сусідів. Своєрідним заповідником волхвівства певний час залишалася Болохівська (Волохівська, Волхвів-

ська) земля – суспільно-племінне утворення на південно-західній території теперішніх Рівненської та Волинської областей, кероване волхвами.

У низці писемних джерел 10 ст. згадується дулібське племінне об'єднання волинян, бужан що розпалося і ввійшло до складу Київської Русі. Руську державу лихоманило міжусобицями. Антикиївський курс Юрія Долгорукого послали його сини Андрій Боголюбський та Всеволод Юрійович. Вони були організаторами і натхненниками розгромів Києва 1169 та 1203 рр. Після цього центром Південної Русі стає Галицько-Волинське князівство, князь якого керував Києвом через своїх намісників.

У XII–XIII ст. в поле зору істориків потрапляє Погорина – частина волинської

території, що окреслилася у Погоринське князівство. Воно стало об'єктом посягань потомків Рюриковичів, однак погоринці давали гідну відсіч як завойовникам-єдиновірцям так і золотоординським загарбникам.

Викликає науковий інтерес ще одна версія походження назви краю, що тісно переплітається з попередніми, і, можливо, для повноти історичної картини якраз і варто об'єднати всі згадані версії в одну. Проте, мусимо визнати, для об'єктивних висновків сучасним науковцям значною мірою не вистачає переконливих матеріальних та писемних свідчень. Важко, не вдаючись до домислів, характеризувати конкретику суспільного укладу доісторичної волинської держави (державного

об'єднання, племінного союзу). Сучасна наука лише намагається зрозуміти сутність дослов'янського, давньослов'янського суспільства, керованого духовними лідерами-волхвами (пророками). Напрацювання дослідників дають надто суперечливі картини, зумовлюють значні похибки у хронології і породжують немало запитань.

Коли намагаєшся уважним, прискіпливим поглядом прозирнути далеке минуле, аби окреслити форми і вловити перші цивілізаційні порухи на євразійському континенті, то починаєш ловити себе на думці, що всі логічно-сміслові ланцюжки сходять до однієї точки відліку, від якої все почалося – до однієї потужної цивілізації, яка в історії планети була, схоже, до того ж не першою. Можливо, однією з декількох,

що загинули у протистояннях, деградували і самознищилися внаслідок природних чи техногенних катастроф, інших несприятливих обставин чи внутрішніх причин. Певна річ, протягом майже чотирьох мільярдів років існування життя на планеті вона бачила різні його форми, зокрема різні форми його духовно-інтелектуальних виявів, які вели її жителів не тільки шляхами прогресу, а й скидали у прірву регресу і загибелі.

Уже декілька століть науковцями та аматорами ведуться дискусії з приводу фактів, часу існування і причин зникнення великих континентів-цивілізацій Атлантиди, Гіпербореї, Арктиди, Лемурії, Рутас, Му, Пацифіди та ін.. Все частіше в науковому середовищі звучать думки, що не всі

їхні жителі нагло потонули чи загинули з інших причин разом зі своїми цивілізаціями. Вони стали предтечами локальних людських спільнот останніх історичних періодів. Якщо так, то стає зрозумілим, чому для міфів давньоєгипетської, шумерської, асирійської, вавилонської, еллінської, мінойської, індійської, китайської цивілізацій характерна спільна, незважаючи на регіонально-ментальні інтерпретації, фабула творення світу, схожі або й зовсім тотожні епізоди життя різних цивілізацій, розподіл повноважень між богами, поведінка яких почасти далека від божественних стандартів. Навіть чимало імен богів різних релігій звучать майже однаково. В такому разі стають зрозумілішими загадки давнього Єгипту, унікальні знання шумерів, умін-

ня давніх китайців не викликають здивованих запитань. Представники минулих напівфантастичних цивілізацій – прометеї передали своїм наступникам, нашим предкам, чималий інтелектуально-духовний спадок, що був сприйнятий останніми в міру їхніх конгнітивно-психологічних можливостей. А нащадки прадавніх епох у людській свідомості набули божественних рис, але розчинилися серед наступних поколінь, легендарні герої поступово втратили свої надможливості і безсмертя.

Згідно з твердженнями австрійського лінгвіста, богослова Вільгельма Шмідта, всі релігії закорінені у так званій первісний монотеїзм, якому були властиві уявлення про єдиного Бога. Виявилося, що багато праєтносів, великих і малих племен у різ-

них кутках Євразії володаря Всесвіту називали одним, хай транскрибованим, інтерпретованим конкретними мовами, іменем. У доісторичних пантеонах близькосхідних і європейських релігій помітно виділяється бог Ваал, який втілював у собі життєві сили, сприяв родючості всього живого на землі, за низкою міфологічних згадок, був супротивником Ягве. У мовах ряду народностей і племен ім'я бога звучало як **Баал, Беел, Балу, Велняс, Велен, Варуна, Велес, Віл, Волос, Болох**, проте не втрачало значень «володар світла», «володар Всесвіту». Відомі його зображення в образі бика або воїна зі списом в руці. До нашого часу в Ірландії та Уельсі збереглися обряди поклоніння кельтському богу сонця Велену, який ототожнюється з Ваалом. Годі визначити

довгий вік цього бога. Найперші згадки про нього зберегли давньошумерські писемні джерела, відповідно до яких, на нараді богів за пропозицією Бела (володаря землі) вирішено було влаштувати потоп.

На честь Ваала будувалися святині майже на всій території Європи. В середині храмів були зображення чи символи Ваала, поблизу вівтарів назовні стояли кам'яні колони (ймовірно фалічні символи бога), священні стовпи та кадильні стояки. При святилищах служили чоловічі та жіночі храмові проститутки. Свята на честь Ваала традиційно супроводжувалися ритуалами родючості, що відзначалися оргіями з любовними утіхами.

Ваалу в різних етнічно-релігійних інтерпретаціях часто, крім плодів, квітів,

різних коштовних дарів, жертвували людей, переважно дітей. Риси Ваала чітко пізнаються в постаті хетського Тешуба, що бився з драконом, еллінського Зевса, який боровся з Тифоном. Чимало тих самих повноважень, що й у Ваала, мав ведійський Варуна. Напрошується думка, що і праслов'янський Велес (Волос, Віл, Болох) – це теж втілення, регіональна інтерпретація популярного божества. Та чимало релігієзнавців вважають, що Велес і Ваал – різні теоцентричні персонажі паралельно творених світоглядних систем. Поряд з цим окремі знавці дохристиянських вірувань стверджують, що культ прото- праслов'янського Велеса має більш давню історію, ніж близькосхідний Ваал, і що саме постать Велеса була по-різному

інтерпретована, потрактована віруваннями багатьох людських спільнот. На гадку приходить логічна паралель – передумови формування індоєвропейської групи мов якраз могли бути основою для утвердження спільних рис і особливостей багатьох вірувань і культів у різних куточках Європи та Азії. Наразі наука не володіє достатньою кількістю аргументів, аби ствердитися на одній доказово переконливій гіпотезі.

В пантеонах різних племен в різний час Велес займав різні місця, але найчастіше був верховним. Іноді люди віддавали першість іншим богам, зокрема Перуну, але там, де провідними галузями було мисливство, рибальство, торгівля, скотарство, Велес зазвичай займав чільне місце.

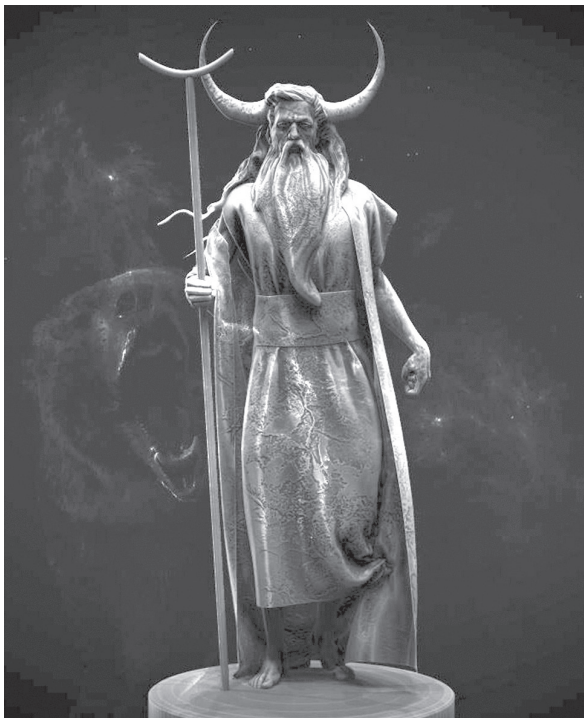
Виходячи з мисливських та рибальських «уподобань» бога, можна стверджувати, що культ Велеса на наших землях корінітися ще в палеоліті, коли основними заняттями наших пращурів були полювання, риболовля та збиральництво, а в мезолітичну епоху (11–8 тис. років тому) люди визнали Велеса духом предків, що охороняв свійську худобу, яку почали приручати для своїх потреб. Поступово виходячи з тіні матріархальної Великої Матері, Велес набував усе вищого статусу, аж до наймогутнішого бога. Але навіть у тих випадках, коли Велес був позбавлений верховенства у пантеоні племені, його повноваження залишалися важливими для адептів. Він, за Початковим літописом, для багатьох праслов'ян був «скотнім богом».

Слово «скот» в давнину означало багатство, еквівалент грошей у торгівлі. Велес, як і римський Меркурій, був богом достатку, торгівлі, опікуном купців. Його вважали не тільки охоронцем череди на землі, а й пастухом небесних стад. Значущість його підтверджується тим, що князь і дружина (IX – X ст.) клялися Перуном і Велесом у договорах з греками.

У літописах найчастіше домінує форма Волос, а в інших пам'ятках – Велес. У «Слові про Ігорів похід» поета і співця Бояна названо Велесовим онуком: «Віщий Бояне, Велесов внуче». Це свідчить, що Велеса вважали і богом поезії, музики, богом мистецтв загалом. Крім того йому приписували зв'язок зі світом померлих, Навою, він уособлював постійний кругообіг життя і смерті. Періодич-

не вмирання і оживання природи вселяло віру в постійне перевтілення душ.

У Колі Сварожому є декілька Велесових свят: 6 грудня – Велес Зимовий (інша назва – Дід Мороз); 6 січня на Водокрес Велеса вшановували разом з Даною і Мокошею; з 11-12 лютого – Велесові святки, Велес Сивий-Яр; 9 травня – Велес Весняний; 14 вересня – свято Вирію. Це свято має ще й назву Здвиження, пов'язане з відльотом птахів та відходом змії під землю. 11 лютого зверталися до Велеса, благаючи його зберегти домашніх тварин в найважчий останній зимовий місяць. Тоді ж вшановували Волосиню, мабуть, його дружину. Існують відомості, що саме в цей день жінок, запідозрених в злих намірах і вчинках, закопували в землю.

Велес у своїй могутності і красі

Засвідчуючи популярність Велеса (Ваала), збереглося чимало топографічних назв у різних куточках східної і західної Європи.

За християнських часів Велеса заступив св. Власій (святкують 11 лютого), певна річ, не тільки через фонетичну співзвучність імен. У життєписі св. Власія розповідається, що він був добрим пастухом. У Греції св. Власія здавна вважали охоронцем худоби, таким його вшановують і в Європі. На іконах святого зображують з кінями, худобою, а під час хвороби тварин йому моляться. У Новгородському літописі (1187) Волос уже виступає як Власій.

Проте, Волос був надто могутнім богом і не міг зникнути безслідно в мороку минулого. Він залишив нам, без перебільшення, архетипний спадок. Язичницькі ві-

рування стали основою для формування слов'янства, українського етногенезу та менталітету, мови і, як не парадоксально, базою для утвердження християнства, передавши йому значну кількість обрядів і духовних традицій. Язичницька міфологія, де головним персонажем виступає Велес зі своїми адептами волхвами, фольклор на релігійні мотиви стали яскравим пластом української культури, важливим чинником формування свідомості українців та нашої ідентифікації.

Особливе значення культу Велеса у праукраїнському суспільстві відображає також мовний слід у пасивному і в активному сьогочасному словнику. До нього, найперше, відносимо усі похідні слова з частиною кореня *веле-* (*-людний, -мовний,*

-мудрий...), *велет, великий, величний, вельми, вельон, воліти, веліти, волати, володар, віл, волос, волосінь, волошка* тощо. Цей мовний ряд, безумовно, можна продовжувати. У цьому глосарії хочеться виділити лексему, породжену культом Волоса, яке в усі часи має особливе, доленосне значення для кожної людини, для кожного суспільства – слово «**Воля**». Залишається лише домислювати, які суспільно-соціальні чинники зумовили акцентуацію на певному становищі людей у далекому минулому, коли поділ людей на вільних і невольних сприймався природним, закономірним, зумовленим вищими силами. Проте, появі цього суспільно кодового слова міг передувати омонім *воля* – ідеться про психічну функцію, яка полягає в здатності індивіда

до свідомого управління своєю психікою і вчинками в процесі прийняття рішень для досягнення певної мети. Поняття, безумовно, органічне для психо-фізичних практик волхвів.

У наш час назва регіону Велика Волинь (Історична Волинь) втратила адміністративне значення, але залишається популярною в дискурсі істориків, краєзнавців та представників інших наукових та науково-прикладних галузей. Частини історично спільного регіону, розподілені між різними областями, продовжують зберігати в собі духовно, культурно значиме об'єднуюче начало, що виокремило Волинь з-поміж інших регіонів. Біоенергетики твердять, що волинський край огорнутий особливою небесною аурую, яка ро-

бить його такою собі духовно-позитивною аномалією. Саме тому тут здавна, в порівнянні з іншими українськими регіонами, було найбільше церков і монастирів, які зазвичай виростили на місці волхвівських святилищ, саме тут найчастіше писалися та друкувалися відомі в Україні старовинні богослужбові книги, одна з них – Пересопницьке Євангеліє, засновувалися перші українські навчальні заклади, з-поміж них Острозька академія. Історична Волинь багата культурними пам'ятками, мистецькими надбаннями, а ще годі полічити скількох діячів релігії, культури, мистецтва, літератури, науки вона дала світу – справді, край мічений божою благодаттю.

Роль Великої Волині у творенні української історії теж особлива і не зовсім

поміщається у «прокрустове ложе» панівної в науці киевоцентричної концепції, за якою центром творення українського етносу, нації, державності є винятково навколокиївська Русь на тлі менш розвинених слов'янських провінцій. Певна річ, на користь таких тверджень наводиться чимало вагомих фактів, зокрема показників суспільно-економічного життя другої половини I тисячоліття. Віддаючи належне традиціоналізму, сучасна наука найчастіше говорить про прото- праслов'янські племена лише з початку нашої ери, а про справжніх слов'ян – з V ст., зазначаючи, що праукраїнці з'явилися на історичній арені не раніше появи слов'янства, у середині I тис. н. е. Проте, ці твердження базуються переважно на традиційних іде-

ологічно сформованих моделях розвитку слов'янських етносів та артефактах матеріальної культури, які, однак, не можуть відобразити всю повноту суспільного життя, на писемних джерелах, що не переконують стовідсотковою достовірністю, а відтак логіка історичних подій при детальнішому всебічному аналізі може виявитися дещо іншою. Виникає питання, чи не слід розглядати слов'яногенез як відгалуження окремих слов'янських народів від праукраїнського генетичного дерева, що розвивалося на етнічних українських землях з центром на Волині, яка задовго до Київської Русі набула державницького досвіду і своїми об'єднавчими потугами якраз і творила праукраїнський етнос, поступово, тяглістю від прадавніх віків до

сьогодні, і штучний поділ цього процесу на часові відрізки-урипки, як це робить чимало фахових істориків, без детермінантного узгодження з вагомими історичними фактами бачиться надто умовним. Провідна в науці методика, яка етносом, або народом вважає людську спільноту, що відрізняється від інших власною самосвідомістю, окремою етнічною територією (батьківщиною), своєрідною мовою, культурою, характером, специфічними формами господарського життя, здатна вагомо підтвердити волинські пріоритети у становленні праукраїнського етносу.

Отже, коли ідеться про глибинні процеси творення української нації, формування традицій державотворення, мови, культури, звичаєвості, то в першу чер-

гу варто спрямовувати погляд на давню Волинь, пам'ятаючи слова Аль-Масуді про те, що волинський «народ є серед слов'янських племен найчистішої крові», та рядки з Велесової книги, де волиняни названі «найдавнішим українським племенем», беручи до уваги, що ряд писемних джерел називає доісторичну Волинь царством, державою.

Обираючи для вжитку з-поміж етимологічних версій походження назви Волинь найбільш науково обґрунтовані і переконливі, ми неодмінно повинні простежувати ретроспективу, спрямовану в глибоке минуле, сповнене слави і величі. Доказова база наразі не дозволяє впевнено зупинитися на одній із них, але, гадається, в цьому немає необхідності, адже декілька

наведених вище органічно доповнюють одна одну, переплітаючись у викінчений, логічний, духовно змістовний малюнок.

Важливо, що маємо те, чим прийнято пишатися у світовому співтоваристві, – споконвічне, виразно означене шляхетне походження, давні традиції державотво-

рення, красу і щедрість древньої землі і Господнє благословення. Кожен регіон нашої країни має чимало чеснот та ознак, які роблять його особливим. У їх поєднанні сила нації – підмурівок для розбудови міцної, незалежної, демократичної України.

Використані джерела:

1. Войтович В. Українська міфологія. – К.: вид. «Либідь», 2002 р. – 664 с.
2. Наливайко С. Тисяча найновіших тлумачень давніх українських назв, імен, прізвищ (на індоіранському матеріалі). – К.: вид. «Євшан-зілля», 2008.
3. Свешніков І.К., Нікольченко Ю.М. Довідник з археології України. Ровенська область. – К., 1982.
4. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. – Т. 1. – Вінніпег – Канада: Накладом Товариства «Волинь», 1984.
5. Яценко Б. Слово о полку Ігоревім як історичне джерело. Таємниці давніх письмен. – К.: вид. «Просвіта», 2006.

Науково-дослідне видання

ВОЛИНЬ ІСТОРИЧНА: ВИТОКИ

В авторській редакції

***Книгу «Історична Волинь: витоки» та інші книги Неоніли Диб'як
можна замовити за тел.: (0362) 207-345, (063) 452-00-26
або за електронною адресою: nila-d6@rambler.ru***

Підписано до друку 06.07.2016 р. Формат 84x100/32. Папір офсет.
Гарнітура «Cambria». Друк офсет. Ум. друк. арк. 2,73. Наклад 200 пр. Зам. 35.

Видавництво «Волинські обереги».

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;

e-mail: oberegi@mail15.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».